

5-КЛАССТА ЗАТ АТООЧТУ ОКУТУУНУН АЙРЫМ ЖАГДАЙЛАРЫ

НЕКОТОРЫЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА ОБУЧЕНИЯ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫМ В 5 КЛАССЕ

Түйүндүү түшүнүктөр : Зат атоочтун лексикалык, морфологиялык, синтаксистик белгиси, зат атооч боюнча сабактын модели, сөздүн составдык бөлүктөрү, уңгу, мүчө алардын түрлөрү.

Ключевые слова: лексические, морфологические и синтаксические признаки существительного, модель урока по существительному, составные части слова, корень, аффиксы и их типы.

Зат атооч морфология бөлүмүндөгү эң татаал жана окуучулар үчүн өздөштүрүүгө көп кыйынчылык келтире турган оор темалардан. Ошондуктан башка сөз түркүмдөрүнө караганда зат атооч эң мурун өтүлөт, зат атоочтун грамматикалык белгилерин, жасалыш жолдорун жакшы билбей туруп, башка сөз түркүмдөрүн дурус өздөштүрүү мүмкүн эмес.

Билим берүүнүн мамлекеттик стандартына ылайык кыргыз тили боюнча 5-11-класстар үчүн түзүлгөн программада (2006) зат атоочту окутууга 29 саат бөлүнгөн. Бул окуу сааттары 5-класста 16 саатка, 6-класста 13 саатка пландаштырылган. Мындан тышкары окуучуларга зат атооч жөнүндөгү алгачкы эң жөнөкөй түшүнүк башталгыч класстарда да тааныштырылат. Демек, зат атоочко бөлүнгөн сааттар төмөндөгүдөй үч этапка бөлүнүп окутулат:

I – III класстар

V класста

VI класста

Биз 5-класста зат атоочту окутуудагы айрым учурларга токтолобуз.

Мугалим сабакты зат атоочтун башталгыч класста өтүлгөн материалын кыскача кайталоодон баштайт. Мындай кайталоодон окуучулар зат атооч заттын атын билдирип, ким? эмне? кимдер? эмнелер? деген суроолорго жооп берерин кыйналбай эле айтып, жансыз жана жандуу атоолорду мисал келтиришет. Демек, зат атооч жөнүндөгү алгачкы түшүнүк окуучуларда мурдаган эле бар.

Мына ушуга байланыштуу 5-класста өтүлүүчү сабакта мугалим төмөнкүлөргө көңүл буруусу керек. Мектеп практикасы көрсөткөндөй, көпчүлүк учурда окуучулар сөздөрдү сөз түркүмүнө туура ажырата алышпай, кыйналган учурлары кездешет.

М.: 1. Балдар мектепке чуркап баратышат.

2. Эртең мененки чуркоо мага көп пайда келтирди.

Мугалим жогорку сүйлөмдөрдөгү чуркап баратышат, чуркоо деген сөздөрдүн алдын сызып, этиш же зат атооч экендигин ажыратышат. Тагыраак айтканда, жогорку сүйлөмдөр төмөндөгүдөй түшүндүрүлүүгө тийиш: 1-сүйлөмдөгү чуркап баратышат деген сөз сүйлөмдүн баяндоочу, сөз түркүмү боюнча этиш, эмне кылышты? деген суроого жооп берди. Ал эми 2-сүйлөмдөгү чуркоо деген сөз эмне? деген суроого жооп берди да, заттык мааниде колдонулду.

Зат атооч менен этиштин айырмачылыгын дагы ажырата түшүндүрүү үчүн мугалим чуркадым деген сөздүн жак боюнча өзгөрүшүнө көңүл буруп (чуркадым, чуркадың, чуркады), жак, чак боюнча толук өзгөрөрүн, ал эми чуркоо деген сөздө мындай касиет жок экенин, тагыраак айтканда, жак боюнча да, чак боюнча да өзгөрбөй турганын белгилеп көрсөтөт. Тескерисинче, чуркоо деген сөз жөндөмө мүчөлөрү менен өзгөрөрүн салыштырып түшүндүрөт.

Зат атооч деген тема өтүлүп жатканда, сабактын билим берүүчүлүк максаты окуучуларга зат атоочтун лексикалык, морфологиялык, синтаксистик белгилерин үйрөтүү болуп саналат. Тагыраак айтканда, зат атоочтун заттын атын атап көрсөтүшү – лексикалык; жак, таандык жана жөндөмө мүчөлөр менен өзгөрүшү – морфологиялык; сүйлөм мүчөлөрүнүн милдетин аткарышы – анын синтаксистик кызматы экендиги түшүндүрүлөт.

Зат атоочтун грамматикалык белгилери өтүлгөндөн кийин энчилүү жана жалпы аттар, алардын жазуу эрежелери окутулат. Энчилүү аттар, алардын жазуу эрежелерин окутуу мектеп окуучуларынын орфографиялык сабаттуулугун жогорулатууга жардам берүүчү негизги материалдардан болуп саналат. Ошондуктан энчилүү жана жалпы аттардын жазуу эрежелерине айрыкча көңүл бурулат.

Мектеп практикасында жалпы аттардын жазуу эрежелерине караганда, энчилүү аттардын жазуу эрежелерин окутуу кыйла татаал. Окуучулардын дээрлик көпчүлүгү орфографиялык каталарды ушундан кетиришет. Демек, мугалимден жалпы аттарга караганда энчилүү аттарга, алардын жазуу эрежелерине көбүрөөк көңүл буруу талап кылынат. Бул боюнча окуу китебинде: “Энчилүү аттар баш тамга менен жазылат. Аларга жер-суу, китеп-журнал ж.б. аттары кирет”, - деп гана берилген. Ошондуктан мугалим ушул

сабакты өтүп жатканда төмөнкүлөргө көңүл буруусу зарыл:

1. Энчилүү аттарга –лык, -чы мүчөлөрү улангандагы өзгөчөлүк

2. Кээ бир сөздөр энчилүү жана жалпы ат катарында колдонулуп, бирде кичине тамга менен бирде баш тамга менен жазылышындагы өзгөчөлүк.

Сабактын темасы: Кайталоо. 5-класс.

Сабактын максаты:

3. Эгер Жер Күндөн жарык жана жылуулук албаса, тиричилик, турмуш да болбойт.

4. Биз күн сайын ушул жерге чогулабыз.

Төмөндө 5-класс үчүн зат атоочту кайталоо боюнча өткөрүлүүчү 1 саат сабактын моделин сунуш кылабыз.

билим берүүчүлүк	өнүктүрүүчүлүк	тарбия берүүчүлүк
1. Уңгу, мүчө, алардын мүнөздүү белгилери боюнча түшүнүктөрү тереңдейт; 2. Зат атооч, анын грамматикалык белгилери боюнча маалымат алышат; 3. Жөнөкөй, татаал, энчилүү жана жалпы заттар, алардын жазылышы боюнча билимдерин бекемдешет	1. Сөз составы боюнча талдоого машыгышат; 2. Сөз жасоочу, сөз өзгөртүүчү мүчөлөр боюнча түшүнүктөрүн бышыктап, айырмасын үйрөнүшөт	1. топто бири-биринин пикирин угууга, сылык болууга багыт алышат

Көрсөткүчтөр:

Жогорудагы максаттарга жетти дейбиз, эгерде окуучу...

1. Уңгу, мүчө, аларга мүнөздүү белгилерди айтып бере алса; 2. Зат атоочтун лексикалык, морфологиялык жана синтаксистик белгилерин түшүнө алса; 3. Жөнөкөй жана татаал, энчилүү жана жалпы заттар, алардын жазылышын өздөштүрө алса.	1. Сөздөрдү уңгу, мүчөгө туура ажырата алса; 2. Сөз жасоочу жана сөз өзгөртүүчү мүчөлөрдү так айырмалай алса.	1 топто бири-бирин угуу, сылык мамиледе болсо.
---	--	--

Сабактын тиби: алган билимди кайталоо сабагы

Сабактын методу: интерактивдүү методдор

Сабактын формасы: чакан топтор менен иштөө

Сабактын жабдылышы: ватман, маркер, таблица ж.б.

Сабактын жүрүшү:

1. Уюштуруу

2. Өтүлгөн теманы кластер түзүү менен кайталоо

1-топ: - уңгу, анын мүнөздүү белгилери;

- мүчө, анын белгилери боюнча кластер түзөт.

2-топ: - сөз жасоочу мүчөлөр;

- сөз өзгөртүүчү мүчөлөр боюнча кластер түзөт.

3-топ: - зат атооч, анын грамматикалык белгилери боюнча кластер түзөт.

а) морфология б) синтаксис

Топтор өз алдынча иштеп жатканда мугалим доскада таманкүдөй сүйлөмдөр жазат:

1. *Эненин мээримин күндөн жылуу*

2. *Талаага сөздү экпейт, үрөндү эгет*

3. *Улуттун уюткусу, булагы – айылда.*

(3 топ бирден сүйлөм алып, маанисин айтып беришет жана зат атоочторду таап, уңгу, мүчөгө ажыратат.)

Ар бир топко чакан тексттер таратуу.

1-топ үчүн: Биздин жаратылыш кооз жана жарашыктуу. Тоолорубуздагы Сары-Челек, Соң-Көл, Чатыр-Көл деген көлдөрдүн суулары тунук. Борбор шаарыбыз – Бишкек. Республикабыз жети областтан турат: Ош, Талас, Ысык-Көл, Жалал-Абад, Чүй, Нарын, Баткен.

2-топ үчүн: Саякбай Каралаев өмүрүнүн 60 жылын «Манаска» арнап, «Манас» эпосунун үч бөлүмүн толук жаздырууда тоодой эмгек кылган. Башка манасчылар сыяктуу эле С. Каралаев өзүнүн манасчылык кесибин түш көрүү менен баштайт. Саякбайдын түшүнө Манас эки жолу кирет. Ал гана эмес, Каныкей, Бакай, Алманбеттер менен сүйлөшкөн.

С. Каралаев Ысык-Көл областындагы Ак-Өлөндүн Семиз-Белинде туулган. Манасчынын балалык күндөрү ошол айылда өткөн.

3-топ үчүн: Тарыхый эстеликтер өткөн замандагы турмушту баяндайт. Таластагы Манастын күмбөзү, Оштогу Бабырдын үйү, Ат-Башыдагы Таш-Рабат, Кошой-Коргон, Ала-Букадагы Шах-Фазилдин күмбөзү, Өзгөндөгү жана Токмок шаарынын жанындагы мунаралар өткөн замандан калган эстелик болуп саналат.

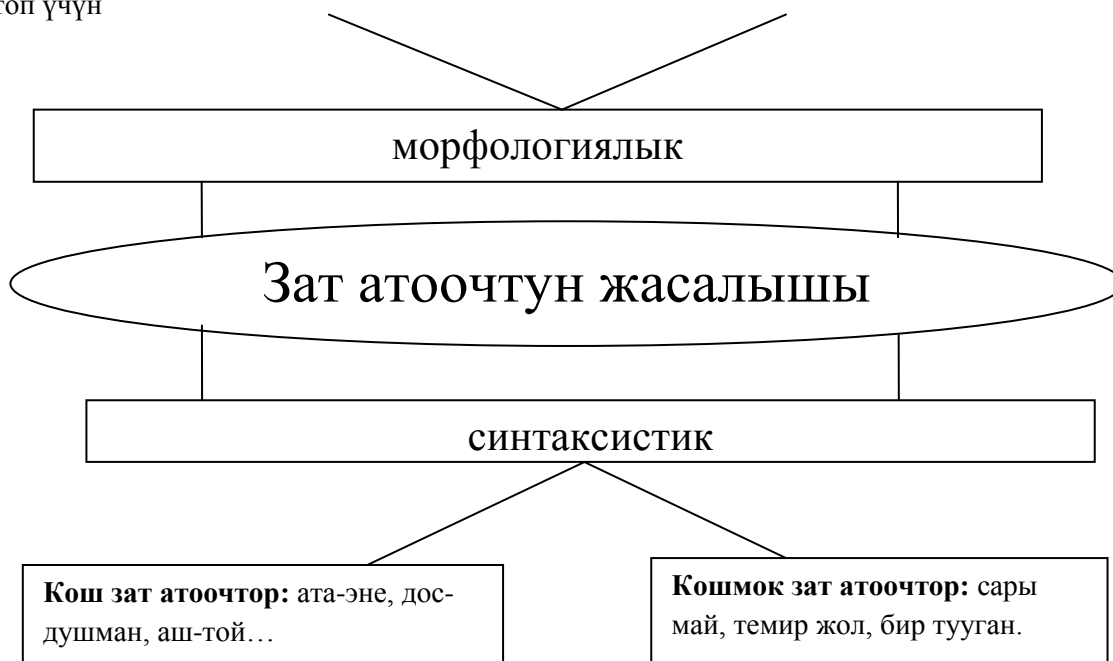
(Ар бир топ, тексттин мазмунун айтып, энчилүү аттарды таап, алардын жазылышын айтып беришет.)

3 топ текст менен иштеп жатканда мугалим доскага төмөнкүдөй сөздөрдү жазат:

Ачыткы, сабакка, токойчу, энем, кампачы, дарыкана, жоокерчилик, сууга, окуучунун, чоорчу, базарла, тоодон, мектебим, аткана, ырчы, оймок, самында, мугалимге, досун, иймек, ама, көлгө, балалуу, баскыч, көлчүк ж.б.

(Мындан 1-топ сөз жасоочу мүчө уланган сөздөрдү, 2-топ сөз өзгөртүүчү мүчө уланган сөздөрдү таап жазышат жана унгу, мүчөгө ажыратышат.

3-топ үчүн



Сабакты жыйынтыктоо: Мугалим окуучуларга «Биздин максатыбыз эмне эле? Биз бүгүнкү сабакта эмнеге жетише алдык?» деген суроону коюу менен кайтарым байланыш жүргүзүп, окуучулардан жооп алат.

Берилген сөздөрдөн этиштен жасалган зат атоочторду таап, бөлүп жазгыла.

Ачкыч, сабакка, токойчу, билим, энем, кампачы, басым, дарыкана, мектебим, оймок, баскыч, самында, үймөк, бакчы, басма, арабакеч, сузгу, өнөрпоз, чалгы, үйсүз, манасчы, кызматчы, суучул, жаздык, урчук, өтүкчөн, шыпыргы, укта.

Бул учурда мугалим доскага төмөнкүдөй сөздөрдү жазат (ката жазуу керек):

*Керилген чалкак чалкак кең тынь шань,
Жыргаган Алатоо Элиң да шаң.
Ысыккөл, Ысык-ата, Жалалабад
Брааттуу туш тушуң Бары арашан.*

(Жалпы класс доскага карап, ар бир сабындагы каталарды оңдоп жазышат жана эмне себептен андай жазыларын түшүндүрүп беришет).

Туурасы:

Керилген чалкак-чалкак кең Тянь-Шань,
Жыргаган Ала-Тоо элиң да шаң.
Ысык-Көл, Ысык-Ата, Жалал-Абад,
Брааттуу туш-тушуң баары арашан.

Андан кийин мугалим доскага мурдатан даярдалган таблицаны илет. Окуучулар менен дебат (талкуу) өткөрөт.

Адабияттар:

1. Байгазиев С., Рысбаев С. Педагогикалык тажрыйба: изденүүлөр жана табылгалар. – Фрунзе, 1989.
2. Бекбоев И. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери. – Бишкек, 2003.
3. Чыманов Ж. Кыргыз тили: окутуу методдору. – Бишкек, 2007.